

Για τη ραψωδία ε

ΤΟΠΟΣ: Όλυμπος - Ωγυγία - πέλαγος – Σχερία

ΧΡΟΝΟΣ: η 7η - 31η ημέρα της Οδύσσειας

ΠΡΟΣΩΠΑ: Αθηνά, Δίας, Ερμής, Καλυψώ, Οδυσσεάς, Ινώ (Λευκοθέη), Ποσειδώνας

(στ. 1-251) : - Η δεύτερη αγορά των θεών

- Ο Ερμής στην Ωγυγία

- Διάλογος Ερμή – Καλυψώς και Καλυψώς – Οδυσσεά

1) Εικόνες:

- η ετοιμασία του Ερμή, όπως εκείνη της Αθηνάς, αλλά με προσαρμογή στις ιδιότητες του αγγελιοφόρου των θεών: ο Ερμής δεν κρατάει δόρυ αλλά κηρύκειο
- το πέταγμα του θεού από τον Όλυμπο, το ακροπάτημά του στα κύματα σαν τον γλάρο η άφιξή του στη σπηλιά της Καλυψώς
- η σύνθετη εικόνα (οπτική-οσφρητική-ακουστική) της σπηλιάς και της νεράιδας
- οι εικόνες του περιβάλλοντος χώρου: του δάσους με τα πουλιά, της κληματαριάς, των πηγών, των λιβαδιών, που συνθέτουν ένα ειδυλλιακό τοπίο.

2) Αφηγηματικές τεχνικές:

Στην αρχή, η αφήγηση εναλλάσσεται με την περιγραφή, η κίνηση με τη στάση, ως τη στιγμή που ο Ερμής φτάνει στη σπηλιά. Από εκεί και μετά κυριαρχεί η πλούσια περιγραφή: πρώτα του εσωτερικού της σπηλιάς και έπειτα του περιβάλλοντος χώρου.

Ο ποιητής περιγράφει το νησί και τη σπηλιά →

Στους στ. 66-88 υπάρχει μια ωραία περιγραφή του φυσικού τοπίου που περιβάλλει τη σπηλιά της Καλυψώς μέσα από τα μάτια του Ερμή: βλέπει τη σπηλιά συνολικά (στ. 66) → προχωρεί και το βλέμμα του επικεντρώνεται στο εσωτερικό της σπηλιάς (στ. 67-71) → στρέφει τη ματιά του γύρω, κοντά στη σπηλιά (στ. 72-76) → το βλέμμα του επικεντρώνεται στην κληματαριά και στις κρήνες (στ. 77-80) → κοιτάζει μακριά, αγκαλιάζοντας με το βλέμμα του τα λιβάδια.

Εικόνες → Ο ποιητής δημιουργεί 3 ειδυλλιακές εικόνες: 1) στ. 66-71: Η Καλυψώ υφαίνει στον αργαλειό τραγουδώντας, δίπλα σε μια μεγάλη φωτιά.

2) στ. 72-80: Γύρω από τη σπηλιά υπάρχει δάσος με διάφορα δέντρα (λεύκες, σκλήθρες, κυπαρίσσια), όπου κουνιάζουν πουλιά (γεράκια, κουκουβάγιες, κουρούνες). Ακόμη, απλώνεται μια κληματαριά και 4 κρήνες με γάργαρο νερό.

3) στ. 81-84: Στις δυο πλευρές εκτείνονται λιβάδια με άγριες βιολέτες και άγρια σέλινα.

Ο λόγος της επιμονής του ποιητή στην προβολή του νησιού γίνεται φανερός αμέσως μετά: Το «κι ένας θεός αν έρχονταν εδώ, [...] θα γέμιζε αγαλλίαση η ψυχή του» αντιπαράκειται προς τη στάση/κατάσταση του Οδυσσεά: (εκείνος) «στην ακτή καθόταν κι έκλαιγε ...»: Τον Οδυσσεά τον αφήνει αδιάφορο η ομορφιά του νησιού· από εκείνα που λαχταρά τον χωρίζει το πέλαγος, γι' αυτό και προσηλώνεται σ' αυτό, σ' αντίθεση με την Καλυψώ που «τραγουδά».

3) Από τη συνάντηση του Ερμή με την Καλυψώ: ο χειρισμός της ανακοίνωσης της εντολής του Δία Συγκρίνουμε την εντολή του Δία (ε 35-49) με την ανακοίνωσή της (111-29):

- Την κυρίως εντολή του Δία, που είναι δυσάρεστη για την Καλυψώ, ο Ερμής την ανακοινώνει προς το τέλος του λόγου του, αλλά με πιο απαιτητικό τρόπο, ώστε να μη μείνουν περιθώρια άρνησης, και τη συνοδεύει με την αναφορά στη μοίρα του Οδυσσεά, για να τονιστεί προφανώς ότι κανείς δεν μπορεί να την αλλάξει και ότι, επομένως, η μοίρα ευθύνεται για την εντολή.
- Αφαιρεί τα σχετικά με το ταξίδι του Οδυσσεά και με τους Φαίακες, γιατί δεν αφορούν την Καλυψώ, εκτός από τη σχεδία, αλλά η κατασκευή της αφήνεται στην πρωτοβουλία της θεάς.
- Κυρίως, όμως, προσθέτει στοιχεία προλογίζοντας την ανακοίνωση της εντολής:
– ότι με δυσφορία ανέλαβε να κάνει ένα μακρινό θαλασσινό ταξίδι, που δεν έχει αναψυχές, αλλά και ότι δεν μπορούσε να παραβεί την εντολή του Δία*. Ο εξομολογητικός αυτός τόνος δημιούργησε οικειότητα και προετοίμασε, έτσι, την υποταγή της Καλυψώς·

– με μια συνοπτική έπειτα αναφορά στα τρωικά και στους νόστους των ηρώων παρουσιάζει τον Οδυσσέα, χωρίς καν να αναφέρει το όνομά του, ως τον πιο συφοριασμένο από όλους τους συμπολεμιστές του στην Τροία, αφού άραξε ναυαγός στο νησί της χωρίς συντρόφους. Είναι, επομένως, αξιολύπητος και άξιος βοήθειας·

– και πριν φύγει, όταν η Καλυψώ έχει ήδη συναινέσει, επαναλαμβάνει την εντολή σαν δική του συμβουλή, για να προφυλάξει, προφανώς, τη θεά από την πιθανή οργή του Δία.

→ Ο Ερμής, λοιπόν, δεν μετέφερε την εντολή του Δία ως απλός αγγελιοφόρος, αλλά, χωρίς να αλλοιώσει το περιεχόμενό της, μίλησε με σύνεση και ευγένεια. Αποδείχτηκε έτσι πρόσωπο που ξέρει να χειρίζεται με επιτυχία τις υποθέσεις που του ανατίθενται.

κάθε πρόσωπο αλλάζει, λίγο ή πολύ, τις εντολές που πήρε →

Ο Δίας δίνει εντολή στον Ερμή να ανακοινώσει στην Καλυψώ την απόφαση των θεών να φτάσει ο Οδυσσέας στη Σχερία, αφού ταλαιπωρηθεί για 20 μέρες. Ο Ερμής, επικαλούμενος την ισχύ του Δία και της μοίρας (στ. 109-124), λέει στην Καλυψώ ότι κανείς δεν μπορεί πια να εμποδίζει το νόστο του ήρωα. Η Καλυψώ δεν αναφέρει στον Οδυσσέα τη συνάντησή της με τον Ερμή, αλλά παρουσιάζει ως δική της την απόφαση των θεών να τον αφήσουν ελεύθερο (στ. 177-178).

Ο Ερμής προσπαθεί να αποτινάξει από πάνω του κάθε ευθύνη και να παρουσιάσει την απόφαση των θεών ως απαραίτητη επιταγή της μοίρας, γιατί δεν θέλει να στενοχωρήσει την Καλυψώ. Έτσι, ενώ εμφανίζεται υπάκουος και σιωπηλός μπροστά στο Δία, αλλάζει συμπεριφορά απέναντι στην Καλυψώ και την προσεγγίζει με φιλικό τρόπο. Η Καλυψώ παρουσιάζει ως δική της την απόφαση των θεών, κάνοντας μια τελευταία προσπάθεια να κρατήσει τον Οδυσσέα κοντά της. Θέλει να φανεί καλή και διαλλακτική στα μάτια του αγαπημένου της.

* «αλλά το ξέρει, την εντολή του Δία ... άλλος θεός δεν τόλμησε να παραβεί ποτέ και να χαλάσει» (στ. 116-117): Ανάμεσα στους θεούς ο Δίας έχει τη μεγαλύτερη δύναμη. Οι μικρότερες θεότητες είναι αναγκασμένες να υπακούουν στους ανώτερους. Έτσι δημιουργείται μια ιεραρχία:

– Μοίρα (πρέπει να τη σέβονται θεοί και άνθρωποι) → Δίας (έχει τη μεγαλύτερη δύναμη από όλους τους θεούς) → Ολύμπιοι θεοί (υπακούουν στο Δία και στη μοίρα) → Κατώτερες θεότητες (σέβονται τις αποφάσεις των ανώτερων θεών) → Άνθρωποι

4) Η **Καλυψώ** κάνει μια ύστατη προσπάθεια να κρατήσει τον Οδυσσέα κοντά της: τον προσφωνεί με τους επίσημους τίτλους του και με το όνομά του (τώρα μόνο) και απορεί με τη βιασύνη του να φύγει, του εύχεται ωστόσο «στο καλό»· αμέσως όμως αραδιάζει τα επιχειρήματα που θα μπορούσαν να τον κλονίσουν:

- έχει πολλά «να κακοπάθει» πριν φτάσει στην πατρίδα·
- αν μείνει κοντά της, θα κερδίσει την αθανασία·
- κι ούτε μπορεί η Πηνελόπη να της παραβγεί «στην όψη και στο ανάστημα» (223-35/<203-13>).

5) Ο **Οδυσσέας**, που εδώ χαρακτηρίζεται «πολύγνωμος», προσπερνά με ετοιμότητα και ευγένεια το μεγάλο δίλημμα που του όρθωσε η Καλυψώ:

- ούτε τη θεά μειώνει, ούτε η λαχτάρα του για τον νόστο μειώνεται·
- κι αν κάποιος θεός «με χτυπήσει καταμεσής στο [...] πέλαγος, θα το υπομείνω»·
- την αθανασία δεν τη συζητά, την απορρίπτει αμέσως.

Η επιλογή του Οδυσσέα να επιστρέψει στην Ιθάκη

Η Καλυψώ, για να κρατήσει κοντά της τον Οδυσσέα, του προσέφερε: α) διαμονή σ' έναν πανέμορφο τόπο (στ. 72-84), β) την αγάπη και τη φροντίδα της (στ. 151), γ) την αθανασία και την αιώνια νεότητα (στ. 152, 230). Ο Οδυσσέας επέλεξε να γυρίσει στην Ιθάκη και στην Πηνελόπη, αρνούμενος τα θεϊκά προνόμια. Η επιλογή του εξηγείται από την αγάπη που νιώθει για την πατρίδα και για την οικογένειά του. Προτιμά να επιστρέψει στον ανθρώπινο κόσμο, στον οποίο ανήκει (Ο Όμηρος έχει κάνει την επιλογή πιο σπουδαία με την περιγραφή του νησιού ως επίγειου παράδεισου).

→ Ο Οδυσσέας λοιπόν, αφού δυσανασχετούσε με μια μακρόχρονη ζωή χωρίς σκοπό στην Ωγυγία, είπε «το μεγάλο Όχι» στη δελεαστική πρόταση της Καλυψώς επιλέγοντας χωρίς δισταγμό τα ανθρώπινα, αυτά που του ανήκουν, γνωρίζοντας τις συνέπειες. Αποφάσισε, βέβαια, αυτό που όρισε η μοίρα και καθόρισε ο Δίας, αλλά υπακούοντας σε εσωτερική ανάγκη, γιατί δεν ξέρει την απόφαση των θεών. Αυτό σημαίνει ότι οι ομηρικοί ήρωες αποφασίζουν ελεύθερα, που σημαίνει υπεύθυνα.

6) Στην ενότητα υπάρχουν πολλά στοιχεία ανθρωπομορφισμού των θεών:

- η «αγορά» των θεών (στ. 1-50) μοιάζει με τις ανθρώπινες συνελεύσεις (ο Δίας είναι ο απόλυτος μονάρχης και οι υπόλοιποι θεοί συμμορφώνονται στις εντολές του)
- η Καλυψώ υφαίνει τραγουδώντας, σαν μια θνητή (στ. 70-71)
- η Καλυψώ φιλοξενεί τον Ερμή (στ. 96-107), σύμφωνα με το τυπικό της ανθρώπινης φιλοξενίας
- ο Ερμής εντυπωσιάζεται με το τοπίο στο νησί της Καλυψώς (στ. 85-86) σαν να ήταν άνθρωπος
- η Καλυψώ κατηγορεί τους θεούς (στ. 132-144) για ζήλια και φθόνο, τους αποδίδει δηλαδή ανθρώπινα συναισθήματα

7) Στη ραψωδία ε διακρίνουμε τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της Οδύσσειας. Ο ποιητής τοποθετεί τον άνθρωπο στο κέντρο του κόσμου, πράγμα που φαίνεται από την απόφαση του Οδυσσέα να επιστρέψει στον ανθρώπινο κόσμο παρά τις θελκτικές προσφορές της Καλυψώς. Ο ήρωας επιλέγει να ζήσει εκεί που ανήκει, σε έναν πολιτισμό που έχει ως πυρήνα του τον άνθρωπο με τις χαρές (πατρίδα - οικογένεια) και τις λύπες του (βάσανα-γηρατειά-θάνατος).

8) Προϊδεασμοί

- στ. 28-32: Τα λόγια του Δία μας προϊδεάζουν για την επιστροφή του Οδυσσέα (ραψ. ν), τη μνηστηροφονία (ραψ. χ) και για τον ασφαλή γυρισμό του Τηλέμαχου στην Ιθάκη (ραψ. ο).
- στ. 36-49: Οι εντολές του Δία στον Ερμή μας προετοιμάζουν για το ταξίδι του Οδυσσέα από το νησί της Καλυψώς στο νησί των Φαιάκων (ραψ. ε), τη διαμονή και τη φιλοξενία του στη Σχερία (ραψ. η, θ, ν) και την άφιξή του στην Ιθάκη (ραψ. ν).

9) Η κατασκευή της σχεδίας

α΄ φάση (258-71): Η Καλυψώ δίνει εργαλεία στον Οδυσσέα (πελέκι και σκεπάρνι), τον οδηγεί στα «δέντρα τα ψηλά» και επιστρέφει στη σπηλιά. Και ο Οδυσσέας κάνει τις ανάλογες εργασίες (κόβει, πελεκάει, ξύνει, αλλά και σταθμίζει).

β΄ φάση (272-83): «Η Καλυψώ φέρνει τα τρύπανα» και ο Οδυσσέας προχωρεί στις αντίστοιχες εργασίες: τρυπάει και συνταιριάζει τα ξύλα με ξύλινα καρφιά, φτιάχνει μια σχεδία φαρδιά και τελειώνει «την κουβέρτα απλώνοντας μακριές σανίδες». Μπήγει «και το κατάρτι [...] στη μέση μ' αντένα ταιριασμένη», ετοιμάζει «και το τιμόνι», περιφράζει τη σχεδία «με κλωνάρια ιτιάς» και ρίχνει επάνω «φύλλα».

γ΄ φάση (284-8): «Και ξαναφτάνει η Καλυψώ [...] με το λινό για τα πανιά» και ο Οδυσσέας «κι αυτά τα μαστορεύει», δένει «τα ξάρτια [...] και με φαλάγγια» σέρνει τη σχεδία στη θάλασσα.

Την επόμενη μέρα (12η της Οδύσσειας) η Καλυψώ ετοίμασε τον Οδυσσέα για το ταξίδι του νόστου: τον έλουσε και τον έντυσε η ίδια, τον εφοδίασε με τα αναγκαία, τον συμβούλεψε και τον ξεπροβόδισε με «ούριο άνεμο», και ο Οδυσσέας «όλος χαρά [...] σήκωσε τα πανιά, κάθισε στο τιμόνι / και το κυβέρνησε με τέχνη». «Και ποντοπόρησε μέρες δεκαεπτά» άγρυπνος, φροντίζοντας να έχει πάντοτε την (Μεγάλη) Άρκτο «στο ζερβό του χέρι» (και όχι τον Πολικό αστέρα, που αποτελεί ακριβέστερο σημάδι αλλά λιγότερο εμφανές). «Στη δέκατη όγδοη» μέρα (την 29η της Οδύσσειας) είδε από μακριά τα βουνά της Σχερίας.

10) ΤΥΠΙΚΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ

- «ο Δίας που τα σύννεφα συνάζει» (στ. 25)
- «τον νόστο του καρτερικού Οδυσσέα» (στ. 36)
- «η Καλυψώ, αρχοντική θεά» (στ. 89, 96)
- «ο Δίας, που έχει σκουτάρι τη βροντή του» (στ. 116, 153)
- «καλλίκομη νύφη» (στ. 35)
- «ωραία σαντάλια.. θεσπέσια και χρυσά» (στ. 51)
- «ψυχοπομπός κι αργοφονιάς» (στ. 106, 162, 165)
- «ροδοδάχτυλη Αυγή» (στ. 135)